

УДК 371.134-053.81

ГОЛОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ

Марта Максимець

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

У контексті теоретико-методологічних засад наукового дослідження з'ясовано сутність ключового поняття “молодий вчитель” та розглянуто головні концептуальні підходи до трактування сутності професійного становлення молодого вчителя.

Ключові слова: молодий вчитель, становлення, професійне становлення.

Професійне становлення відіграє особливу роль у процесі розвитку особистості молодого вчителя, його професійної свідомості, забезпеченні успіху в професійній діяльності. Саме на початкових етапах професійного становлення випускник вищого педагогічного навчального закладу стає суб'єктом нової для нього професійно-педагогічної діяльності, розпочинаючи практичне освоєння її функціонального змісту. У цьому контексті для нашого дослідження слушною є думка М. М. Рубінштейна про те, що у вищому навчальному закладі створюється лише основа, фундамент для дозрівання вчителя. Молоді педагоги повинні набувати зрілості значною мірою у школі, де відбувається життєва самоосвіта в широкому розумінні цього слова. Вчений акцентує, що молодий педагог, який закінчив навіть найдосконаліший педагогічний навчальний заклад, ніколи не може бути повністю готовим. Під час набуття власного досвіду педагогічної діяльності, живої участі у справі відбувається справжнє дозрівання і перевірка, доповнення, розгортання того, що було засвоєне в процесі навчання, тобто становлення молодого вчителя [8, с. 84]. З огляду на це важливими, на наш погляд, є наукові пошуки, присвячені дослідженню проблеми професійного становлення вчителя на початкових етапах його самостійної педагогічної діяльності.

Зважаючи на актуальність досліджуваної проблеми, ми ставили за мету розглянути теоретико-методологічні засади професійного становлення молодого вчителя. Завдання нашого дослідження:

- проаналізувати стан дослідженості проблеми професійного становлення молодого вчителя у сучасній педагогічній науці;
- з'ясувати сутність ключового поняття “професійне становлення”;
- з'ясувати підходи учених до ключового поняття “молодий вчитель”.

На нашу думку, професійне становлення вчителя та його головні етапи нерозривно пов'язані з віковим розвитком і загальним становленням особистості молодого вчителя. З'ясуємо підходи учених до дефініції та

розуміння сутності ключового поняття нашого дослідження “*молодий вчитель*”. Зауважимо, що вчені та практики поряд із поняттям “*молодий вчитель*” використовують “*учитель-початківець*”. Вочевидь, поняття “*учитель-початківець*” вживають відповідно до вікової категорії “*молодь*”, проте вчителем-початківцем може бути також людина старшої вікової категорії, яка з огляду на різні обставини розпочала свою педагогічну діяльність у дещо пізнішому віці (після 35 років).

Передусім зазначимо, що у психолого-педагогічних дослідженнях наявні різні підходи як до дефініції категорії “*молодий вчитель*”, так і до визначення меж вікового періоду. Зокрема, В. В. Радул вважає, що віковий період молодого вчителя – це головню період від 18 до 25 років. Він, на думку вченого, характеризується найбільшими змінами за наявності високих показників розвитку інтелектуальних функцій [7, с. 131].

Інші дослідники проблеми професійного становлення молодого вчителя (зокрема, Б. А. Дьяченко [2], М. І. Сметанський [10]) визначають ширші вікові межі. Зокрема, Б. А. Дьяченко, зачисляючи молодих учителів до конкретного хронологічного віку, акцентує на тому, що поняття вікових особливостей і вікових меж важливого значення не має. На думку вченого, межі віку рухомі, динамічні, мінливі, пов’язані з конкретними соціальними та історичними умовами розвитку особистості. Аналіз підходів Б. А. Дьяченка до дефініції поняття “*молодий вчитель*” дає змогу констатувати, що дослідник вживає цей термін у двох головних значеннях:

- по-перше, “*молодий вчитель*” – це визначення хронологічного віку в онтогенезі;
- по-друге, “*молодий вчитель*” – це категорія молодих спеціалістів, які закінчили вищий навчальний заклад і починають самостійну професійну діяльність.

Водночас учений зауважує, що, оскільки закінчення навчання у вищому навчальному закладі та початок роботи вчителем припадають на вік 21–35 років, ці поняття можна вважати ідентичними [2, с. 91–92]. За М. І. Сметанським, професійне становлення молодого вчителя припадає на вік від 23–25 до 28–30 років [10, с. 28].

Як бачимо, вчені співвідносять категорію “*молодий вчитель*” із віковим періодом “*молодість*”. Це період життя від закінчення юності (20–23 роки) до 30 років, коли молода людина більш-менш утвердила себе у дорослому житті. Верхня межа молодості може бути більшою.

Аналіз цих та інших психолого-педагогічних джерел та результатів нашого дослідження засвідчує, що період становлення молодого вчителя є центральним періодом формування рис його характеру та інтелекту. Саме на нього припадає досягнення стабільності особистості, піку і спаду більшості психічних функцій (зокрема, розвитку уваги, пам’яті, мислення тощо).

З'ясуємо підходи учених до трактування сутності головних ключових понять нашого дослідження (“*становлення*”, “*професійне становлення*”).

Зазначимо, що поняття “становлення” належить до категоріального апарату філософії, психології, соціології, педагогіки та інших галузей знань. У філософських літературних джерелах це поняття розглядають як одну з форм розвитку, набуття якісної визначеності тощо.

Зокрема, *становлення* трактують як філософську категорію, яка виражає спонтанну мінливість речей і явищ, їхній неперервний перехід, перетворення з одного в інше. Класичним представником концепції становлення вважають Геракліта, який сутність цієї категорії виразив відомою формулою “все тече, все змінюється” [11, с. 435].

Становлення є філософською категорією, яку використовують для позначення процесу набуття предметом, що виникає, якісної визначеності. Воно являє собою єдність буття й небуття, виникнення і знищення. Категорія “становлення” виявляється як форма відображення одного з моментів об’єктивно-реального розвитку, коли нове явище вже почало існувати, але ще не набуло завершеної форми [14, с. 661–662].

Становлення – філософська категорія, яка відображає виникнення нового через знищення старого на основі постійної мінливості структур і систем матеріального світу. Становлення є виразом перетворення можливості на дійсність. Специфічне гносеологічне значення категорії становлення полягає в тому, що вона дає можливість повніше розкрити механізм утворення нової властивості в її генетичному зв’язку зі старою – як рух і розв’язання суперечності між буттям і небуттям, минулим і майбутнім [13, с. 496].

Становлення визначають також як перехід від однієї визначеності буття до іншої. Все, що існує, перебуває у становленні, а його буття і є становленням. Відповідно до вчення неотомізму про дію і потенцію становлення складається з виконаної дії і з ще нездійсненої потенції (внутрішні причини становлення). Якщо процес становлення зумовлений причиною, яка його спричинила, то спрямовується він іншою причиною — метою [12, с. 436].

Зауважимо, що Е. Н. Гусинський та Ю. І. Турчанінова, аналізуючи філософські проблеми становлення молодого вчителя (вчителя-початківця), акцентують на тому, що відокремити розвиток від становлення нелегко, і для філософії освіти це надзвичайно суттєво. Роздумуючи про становлення і розвиток особистості, вона розглядає здебільшого той період, коли особистість тільки формується, проте вона ще не виявилася повністю [1, с. 31]. Становлення вчителя, на думку вчених, відбувається важче, гостріше, більш болісно, ніж у представників інших інтелігентних професій. Це зумовлене тим, що педагогічна освіта не забезпечує їм гідну стартову “площадку” для злету у професію. Рівень психолого-педагогічної,

загальнокультурної та соціальної готовності вчителя-початківця залежить тільки від нього самого, його індивідуального освітнього досвіду [1, с. 215]. На нашу думку, рівень готовності молодого вчителя до професійно-педагогічної діяльності залежатиме й від інших чинників (зокрема, від створення сприятливого навчально-виховного середовища у вищому навчальному закладі, який готує майбутніх педагогів).

На наш погляд, у психолого-педагогічних дослідженнях сутність поняття “становлення молодого вчителя” найбільш обґрунтовано розкрив В. Ф. Орлов. Акцентуючи на специфічному гностичному значенні поняття “*професійне становлення*”, вчений зазначає, що це поняття дає змогу повніше розкрити механізм утворення нових рис особистості, зокрема професійних, у їхньому генетичному зв’язку з попередніми особистісними станами: студента, фахівця як рух між минулим і майбутнім, ідеальним і реальним, буттям і небуттям [5, с. 58].

Професійне становлення фахівців різних спеціальностей та кваліфікаційних рівнів В. Ф. Орлов визначає як:

- виникнення в особистості тих професійних рис, яких у неї не було і які відповідають суттєвим вимогам професії;
- психолого-педагогічне явище, що відображає ситуацію об’єктивно-реального розвитку, коли професійні риси сформувалися, але професійна діяльність не набула завершеної форми;
- рух до розв’язання суперечності між наявними рефлексивними уявленнями, способами мислення, знаннями, вміннями і навичками професійної діяльності та відсутністю досвіду їх реалізації на практиці, між минулим досвідом особистісного розвитку (набуття знань, умінь і навичок у певній галузі, техніки виконання професійних дій) і майбутнім розвитком професійної майстерності, культури праці, між двома етапами усвідомлення власного “Я”: “Я-студент”, що оволодіває професією, і “Я-фахівець” [5, с. 58].

Водночас учений зазначає, що професійне становлення є процесом такого рівня суб’єктності, коли наслідування зразкам стає другорядним. Значущим його результатом, серед інших складників, є усвідомлення власного професійного почерку, стилю, типу та способів професійної поведінки і діяльності. Фахівець остаточно формується тоді, коли рішення приймає самостійно і його прийняття не потребує моральної підтримки: “А як би зробив мій викладач?” [5, с. 59].

Інші дослідники проблеми професійного становлення молодого вчителя (зокрема, Т. Г. Чувакова) визначають його як багатовимірний феномен, який у педагогічному плані охоплює дві суттєві складові: становлення особистісне і становлення статусне (зовнішнє). Ці складники тісно взаємопов’язані: досягнення педагогом певного рівня в особистісному

плані виявляється в зовнішніх діях і сприяє зростанню його кар'єри [15, с. 3]. За Є. І. Пассовим, *професійне становлення особистості* – це свідомо діяльність людини, котра вибрала професію вчителя. У професійному становленні особистості все залежить від ставлення до професії, від рівня особистої відповідальності за неї, за себе як працівника [6, с. 94].

С. Г. Вершловський розглядає *становлення молодого педагога* як ланку в системі його неперервної освіти, органічно пов'язану з вузівським періодом і наступним організованим підвищенням його кваліфікації [9, с. 5].

Цікавим для нашого дослідження є також підхід С. Д. Максименка. На нашу думку, вчений слушно акцентує на тому, що проблему професійного становлення молодих учителів доцільно розглядати не лише з боку наявних недоліків і прорахунків у їхній вузівській підготовці, а передусім через призму внутрішніх суперечностей етапу професійного становлення. Сутність *професійного становлення*, за С. Д. Максименком, полягає в тому, що індивід, прийнявши на себе професійну роль учителя, лише розпочинає освоєння функціонального змісту професійної педагогічної діяльності [4, с. 14].

Підсумовуючи, зазначимо, що у трактуванні сутності професійного становлення молодого вчителя у психолого-педагогічній літературі є різні підходи. Серед них можна виділити низку концептуальних підходів, які ми подаємо у вигляді структурно-логічної схеми (див. рисунок).

Зауважимо також, що у психолого-педагогічних дослідженнях немає чіткої визначеності й щодо етапів становлення молодого вчителя у перші роки його самостійної педагогічної діяльності. Зокрема, В. Ф. Орлов, порівнюючи професійне становлення з навчанням, яке обмежене певними часовими межами, зауважує, що воно не має і не може мати чітко визначеного і заздалегідь спланованого початку або кінця. Початок професійного становлення може бути зафіксований на будь-якому етапі професійної підготовки і навіть у допрофесійний період, а закінчитися тоді, коли людина, яка одержала спеціальну підготовку, відчула себе і виявила як професіонал, або тоді, коли людина втратила бажання вдосконалювати свою професійну майстерність [5, с. 58–59].

Ми погоджуємося з думкою С. Г. Вершловського про те, що професійне становлення молодого вчителя має свої етапи, що відрізняються цілями, які ставить він перед собою. Їхня часова тривалість і характер перебігу зумовлені поєднанням ціннісно-мотиваційних чинників і конкретних умов діяльності. Керівництво становленням молодого педагога ефективно тією мірою, якою воно, з одного боку, сприяє оволодінню навичками звичайної, “чорнової роботи”, а з іншого — забезпечує розвиток особистості педагога, його здатності до саморегуляції. Результатом успішного професійного становлення спеціаліста є формування творчого стилю діяльності [9, с. 5–6].

Професійне становлення кожного фахівця (зокрема й вчителя), на думку Е. Ф. Зеєра, А. М. Павлової, Е. Е. Симанюка, на початкових стадіях детермінується різними суперечностями. Зокрема, на стадії професійної адаптації професійний розвиток визначається низкою суперечностей між вимогою нової для особистості соціально-професійної ситуації (професійної діяльності, нової ролі, колективу) і рівнем соціально-професійної кваліфікації та компетенції. Чинником, що ініціює професійне становлення, є особистісний розвиток [3, с. 119].

Окрім того, вчені вважають, що *рушійними силами* професійного становлення є *суперечності* між зовнішніми і внутрішніми (особистісними) чинниками. До зовнішніх чинників, які ініціюють професійне становлення, науковці відносять соціально-економічні умови, зміст і технології виконання діяльності, систему стимулювання розвитку особистості [3, с. 120]. Наприклад, такою системою стимулювання молодого вчителя, отже, і вагомою мотивацією у його професійному становленні може бути оцінення його педагогічної майстерності, підвищення рівня кваліфікації.

Про важливість брати до уваги низку суперечностей, що є рушійними силами професійного становлення молодого вчителя, зауважують й інші вчені. Зокрема, головною рушійною силою процесу професійного становлення молодого вчителя (за С. Д. Максименком, Т. Д. Щербан) є наявність певної суперечності між професійно-педагогічною підготовкою, одержаною ним у вищому навчальному закладі, попереднім уявленням про школу, вчительську працю, соціальними і соціально-психологічними сподіваннями та реальними вимогами, конкретними умовами професійної діяльності, повсякденною шкільною практикою. Набутий у навчальному закладі теоретичний потенціал молодого спеціаліста має бути реалізований у його практичній педагогічній діяльності [4, с. 14]. З огляду на це важливо виявити ті рушійні сили у вигляді низки суперечностей та мотиваційних установок, які ефективно впливають на його професійне становлення.

Окрім розглянутих нами психологічних та психолого-педагогічних аспектів, важливу роль у становленні молодого вчителя відіграють соціально-педагогічні. У Державній програмі “Вчитель” зазначено, що ключову роль у системі освіти відіграє учитель. Саме через його діяльність реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального і духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки і техніки, збереження і примноження культурної спадщини [16, с. 1].

Педагогічна діяльність є не тільки соціально значущою, а й суспільно зумовленою. Школа, отже, і вчитель виконують державне замовлення, оскільки суспільство поклало на нього надзвичайно важливу місію навчання і виховання молодого покоління. Успіх у виконанні цього замовлення залежить від соціальних умов, а також від соціальної позиції педагога.

На нашу думку, показником рівня розвитку особистості молодого вчителя на початкових етапах самостійної професійної діяльності є його соціальна зрілість. Особистісна соціальна зрілість охоплює певні компоненти (відповідальність, позитивне ставлення до світу, саморозвиток, толерантність тощо). Становлення соціальної зрілості особистості молодого вчителя нерозривно пов'язане з його професійним становленням.

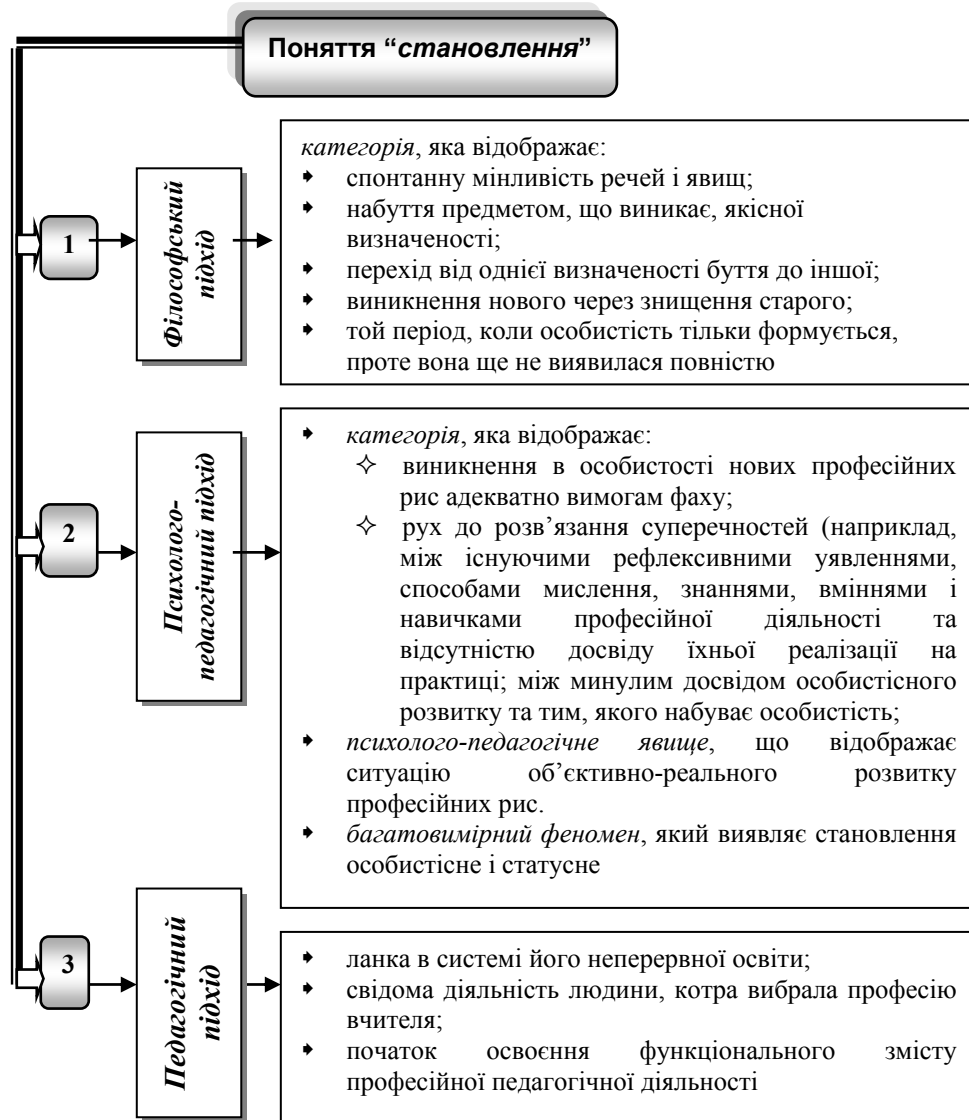
Питання соціальної адаптації та формування соціальної зрілості вчителя досліджував В. В. Радул [7]. На думку вченого, вивчення соціальної зрілості молодого учителя необхідне для цілеспрямованого стимулювання його професійного самовиховання, розвитку ініціативи, формування особистого стилю навчально-виховної діяльності.

Цікавими для нашого дослідження є підходи М. І. Сметанського щодо визначення соціально-педагогічних умов професійного становлення молодого вчителя. Ми погоджуємося з думкою вченого про те, що професійне становлення вчителя невіддільне від характеру всіх соціально-педагогічних перетворень. Нинішня практика суспільного і шкільного життя поки що недостатньою мірою спрямовує вчителя до постійних пошуків поліпшення результатів своєї праці. Аналіз причин, які негативно впливають на професійне становлення вчителя, дає підстави зробити висновок, що для зміни такої ситуації необхідно:

- по-перше, підняти престиж педагогічної професії (це зумовлене тим, що від соціального становища вчителя в суспільстві, від почуття власної гідності залежить і ставлення до праці та її наслідків);
- по-друге, здійснити гуманізацію і демократизацію освіти (це життєва необхідність, і дуже добре, що в освіті простежується тенденція до розширення прав і свобод як педагогічного колективу, так і кожного вчителя);
- по-третє, провести експертизу якості роботи педагогічного колективу, вчителя і на цій основі забезпечити моральне і матеріальне стимулювання педагогічної майстерності (диференціація оплати педагогічної праці, не беручи до уваги оцінення майстерності педагогічних колективів, є недостатньо ефективним стимулом становлення молодого вчителя);
- по-четверте, залучення вчителя до дослідницької діяльності (таку діяльність у професійному становленні вчителя В. О. Сухомлинський називав першою сходинкою до педагогічної мудрості) [10, с. 26–28].

Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз професійного становлення молодого вчителя як філософської, психологічної, соціальної та педагогічної проблеми засвідчує її багатоаспектність, а тому не обмежується вище розглянутими питаннями. У дослідженні цієї проблеми можна виділити

психологічний, психолого-педагогічний, соціально-педагогічний та власне педагогічний аспекти. Аналіз літературних джерел та досвід практичної роботи дає змогу розглянути проблему становлення молодого вчителя іноземної мови на теоретико-методологічному, практичному та експериментальному рівнях, що й стане метою подальших досліджень.



1. Гусинский Э. Н., Турчанинова Ю. И. Введение в философию образования. М., 2000.

2. Дьяченко Б. А. Розвиток професіоналізму молодого вчителя в системі післядипломної освіти: Дис.... канд. пед. наук. К., 2000.
3. Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Симанюк Э. Э. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход. М., 2005.
4. Максименко С. Д., Щербан Т. Д. Професійне становлення молодого вчителя. Ужгород, 1998.
5. Орлов В. Ф. Професійне становлення фахівця (з досвіду теоретико-методичних досліджень) // Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. Хмельницький, 2003.
6. Пассов Е. И. Мастерство и личность учителя: На примере преподавания иностранного языка. М., 2001.
7. Радул В. В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика): Дис... д-ра пед. наук. К., 1998.
8. Рубинштейн М. М. Проблемы учителя: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. В. А. Сластёнина. М., 2004.
9. Руководство профессиональным становлением молодого учителя: Сб. науч. тр. / Редкол.: С. Г. Вершловский (отв. ред.) и др. М., 1985.
10. Сметанський М. І. Формування соціальної відповідальності вчителя: Монографія. Вінниця, 1993.
11. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. 6-е изд. перераб. и доп. М., 1991.
12. Философский энциклопедический словарь. М., 1999.
13. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. К., 1973.
14. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. К., 1986.
15. Чувакова Т. Г. Професійне становлення молодого вчителя у США: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2004.
16. www.mon.gov.ua

MAIN CONCEPTUAL APPROACHES TO THE PROBLEM OF YOUNG TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Marta Maksymets'

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The paper considers the meaning of the notion “young teacher” in the context of theoretical and methodological foundations of the research ; outlines the main conceptual approaches to interpreting the essence of the young teacher professional development.

Key words: young teacher, development, professional development.

Стаття надійшла до редколегії 9. 11.2006

Прийнята до друку 15.12.2006